

УДК 929:821.162.1

Олександр Янішевський
ORCID 0000-0002-2198-2336

ФЛОРИАН ЧАРНИШЕВИЧ ЯК ПРЕДСТАВНИК КУЛЬТУРНОЇ ЕЛІТИ ПОЛЬСЬКОГО ЕТНОСУ В АРГЕНТИНІ

Анотація. У статті подано загальний аналіз творчості польського письменника в еміграції Флоріана Чарнишевича. Показано його місце в культурі польської спільноти Аргентини, не залишається поза увагою і громадська діяльність цієї непересічної людини. Подано огляд реценції його творчості як сучасниками, так і в наш час. Об'єктивується вплив його життєвого шляху на напрями творчості.

Ключові слова: польський етнос, польська література, письменник, адаптація, еміграція, епопея, повість.

Інформація про автора: Янішевський Олександр Олександрович, канд. філол. наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «КПІ ім. Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Електронна адреса: janiszewski@mail.ru

Oleksandr Yanishevskiy

FLORIAN CZARNYSZEWICZ AS A REPRESENTATIVE OF THE CULTURAL ELITE OF THE POLISH ETHNOS IN ARGENTINA

Abstract. The article presents a general analysis of the work of a Polish writer in the emigration of Florian Czarnyszewicz. His place in the culture of the Polish community of Argentina is shown, and the social activity of this extraordinary person is not neglected. An overview of the reception of his work by contemporaries and nowadays is given. The influence of his life path on the directions of creativity is objectified.

Czarnyszewicz's vision of the world around him, certain historical events, artistic and aesthetic analysis of the latter, represented by national-language polyphony in the context of constant aggressive influence of a foreign ethnic language environment, is necessarily objectified by him through individualism or through collective consciousness. In his public and literary activities, the Great Priberezinets implied related, at first glance unrelated, elements of the surrounding reality. As the literary critic Vaclav Lewandowski points out, Czarnyszewicz's works may seem too anachronistic, in the opinion of readers accustomed to the already established ways of literary presentation. And the presence of such a manner of presentation in the latest literature is difficult to justify. If we look at the work of the author of „Priberezuntsy”, Lewandowski further claims, first of all from the perspective, what was acceptable in the prose of the twenties now seems old-fashioned and antediluvian. Czarnyszewicz is closer in style to Sienkiewicz, Orzeszko or Rodzewycz than to what has become commonplace in later literature.

Key words: Polish ethnos, Polish literature, writer, adaptation, emigration, epic, story.

Information about author: Oleksandr Yanishevskiy, PhD in Philology, associate professor professor of the Department of publishing and editing, Publishing and Printing Institute, National technical University of Ukraine «KPI them. Igor Sikorskyi», Kyiv, Ukraine

E-mail: janiszewski@mail.ru

Oleksandr Janiszewski

FLORIAN CZARNYSZEWICZ JAKO PRZEDSTAWICIEL KULTUROWEJ ELITY NARODU POLSKIEGO W ARGENTYNIE

Abstrakt. Artykuł przedstawia ogólną analizę twórczości polskiego pisarza na emigracji Floriana Czarnyszewicza. Pokazane jest jego miejsce w kulturze Polonii Argentyny, nie pomija się także działalności publicznej tego niezwykłego człowieka. Podano przegląd odbioru jego twórczości zarówno przez współczesników autora, jak i badaczy naszych czasów. Podkreślono wpływ jego drogi życiowej na specyfikę twórczości.

Słowa kluczowe: Polonia, literatura polska, pisarka, adaptacja, emigracja, epos, opowiadanie.

Nota o autorze: Janiszewski Aleksander, doktor PhD, docent katedry Edytorstwa i redagowania Instytutu wydawniczo-poligraficznego Narodowego uniwersytetu technicznego Ukrainy «KIP im. Ihora Sikorskiego», Kijów, Ukraina

E-mail: janiszewski@mail.ru

Невід'ємною складовою частиною польської літератури є культурний пласт так званого еміграційного художнього слова, одним з представників якого є Флоріан Чарнишевич. І нехай його зірка на письменницькому небосхилі сяє не так яскраво, як зірки відомих прозаїків, таких як Сенкевич, Жеромський, Прус, Ожешко та інші, однак можна впевнено стверджувати, що поява його творів стала помітною подією в духовному житті польської емігрантської спільноти у Південній Америці. Хоча формально про нього і згадується в деяких літературно-критичних публікаціях, зокрема в статтях Левандовського [Lewandowski 1996], Байкова [Bajków 2017], Максимюк [Maksimiuk 2015, 2017] та Ковальчика [Kowalczyk 1990] практично він є маловідомим в самій Польщі, не кажучи вже про Україну, де про нього взагалі не знають, за винятком дуже вузького кола літературознавців-полоністів.

Як зазначає польський літературний критик Діана Максимюк [Maksimiuk 2017] у своїй статті «*Spolecznik*» z Argentyny, надрукованій в часописі *Arcana*, життєвий і творчий шляхи письменника вимагають глибокого дослідження й опису, що є нелегкою справою. Дане повідомлення можна розглядати як скромну спробу зробити певний внесок у розширення інформації про цього непересічного майстра польського слова.

Прибувши до Аргентини у 1924 р. після низки життєвих перипетій і влаштувавшись працювати на скотобійні у містечку Беріссо поблизу Ла-Плати, він водночас включається в активну громадську діяльність, яка становить істотний елемент його існування в еміграції. Він є постійним дописувачем газет *Głos Polski* та *Kurier Polski*, стає членом «Спілки поляків Беріссо», а згодом – «Товариства поляків» у м. Кордоба, пише до них відповідні статті. У «Спілці поляків Беріссо» він послідовно обіймає посади секретаря, члена

правління і голови Спілки. Остання налічувала понад 50 членів, мала власний статут, свою резиденцію зі сценою і бібліотекою. Спілка проводила активну просвітницьку роботу серед емігрантів-поляків, відстоювала їхні права перед працедавцями, захищала від утисків влади. І тут значною була заслуга Чарнишевича. Як писав у 1965 р. співробітник Спілки поляків в Аргентині і газети *Głos Polski* в Буенос-Айресі Станіслав Пизік [Pyzik 1965], Чарнишевич ніколи не виступав з гучними промовама, був людиною тихою, але завжди сповненою енергії і ділової критики. Певною мірою він втілював в життя свій громадський девіз: «Де б ти не був, свої думки і працю віддавай народу, який тебе породив».

Точно невідомо, коли Флоріан Чарнишевич розпочав літературну творчість. Як зазначає Марія Данилевич-Зелінська [Danilewicz-Zielińska 1992], він писав вечорами, з перервами і дебютував вже у пізньому віці своїми «Приберезінцями» (1942 р.). Згідно з Данилевич-Зелінською, він почав працювати над книгою ще до 1939 р. і завдяки допомозі польської громади вона була видана в Буенос-Айресі у 1942 р. За певними даними, кілька тисяч примірників книги дійшло до польських солдат у Великобританії і набули там популярності. В еміграції «Приберезінці» не мали шансів на широку публікацію, а перше ознайомлення з ними в самій Польщі сталося лише у 80-х роках ХХ століття.

Завдяки передмові Ваньковича до «Віцика Живиці» [Wańkiewicz 1953] була перервана своєрідна змова мовчання навколо Чарнишевича, який лише наприкінці життя дочекався популярності і визнання. Можна лише здогадуватися, що для комуністичної влади була невивідною сама згадка про трагічну долю приберезінців-поляків, що боролися у 1911–1920 рр. за повернення їхніх земель до складу незалежної Речі Посполитої, заплативши за це страшну ціну.

В Аргентині, де він прожив до кінця свого життя (а це понад тридцять років), він став знаним як прозаїк серед польської діаспори завдяки циклу творів про драматичні долі мешканців польських сіл у межиріччі Березини та Дніпра у першій чверті ХХ ст. Це крім роману «Приберезінці»: повісті «Віцик Живи-

ця», «Хлопці з Новошишок» та «Долі пасербів». Характерно, що темою його творів було повсякденне життя в конкретних історичних умовах мешканців вказаного вище ареалу – його малої батьківщини – межиріччя Березини і Дніпра. Першу рецензію на роман «Приберезінці» написав журналіст «Газети польської» Вітольд Іпохорський-Ленкевич [Iphorski-Lenkiewicz 1942], до речі, також уродженець того ж краю. Схвальні відгуки на згаданий твір надійшли від відомих представників польської діаспори в Аргентині Леона Ванатовича [Wanatowicz 1952], Романа Мазуркевича [Mazurkiewicz 1952] та ксьондза Яна Офіцяльського [Oficjalski 1950]. Останній у щомісячнику *Bóg i Ojczyzna* зазначив, що у цьому творі «спрацювала рука робітника, створивши таке велике диво» (пер. мій. – Я. О.).

Візія Чарнишевичем навколишнього світу, певних історичних подій, художньо-естетичний аналіз останніх, представлений національно-мовною поліфонією в контексті постійного агресивного впливу на неї чужорідного етнічного мовного середовища з необхідністю об'єктивується ним через індивідуалізм конкретної особистості або ж через колективне свідоме. Великий Приберезинець у своїй громадській і письменницькій діяльності імплікував суміжні, на перший погляд не пов'язані між собою, елементи навколишньої дійсності. Як зазначає літературознавець Вацлав Левандовський, твори Чарнишевича можуть видатися занадто анахронічними, на погляд читачів, звиклих до вже сформованих способів літературного викладу [Lewandowski 1996]. І присутність у новітній літературі такої манери викладу важко виправдати. Якщо глянути на твір автора «Приберезінців», стверджує далі Левандовський, насамперед з перспективи, то те, що було прийнятним у прозі двадцятих років видається нині старосвітським і допотопним. Чарнишевич наближається стилем до Сенкевича, Ожешко чи Родзевич, ніж до того, що стало звичним в літературі пізніших часів.

Відтворюючи в «Приберезінцях» (1942), «Віціку Живиці» (1953) та «Хлопцях з Новошишок» (1963) культурні традиції, елементи побуту та вірування жителів краю Чарнишевич в неявній

формі висловлював свою тугу за покинутим рідним краєм, до якого вже не буде вороття. На нашу думку, перебування письменника в Аргентині, далеко від Батьківщини підсвідомо підштовхувало його до створення літературних творів саме такого гатунку. Певною мірою тут вчувається відлуння відомої сентенції *велике бачиться на відстані*, коли в пам'яті чітко зринають особистості і події, що назавжди залишили глибокий слід в його свідомості.

Флоріан Чарнишевич, можливо, не ставлячи спеціально перед собою життєву проблему адаптації емігранта в ментально чужому середовищі, тим не менш він фактично її заторкує. І цього не можна не помітити. Нам невідомо, чи він був знайомий із повістю «Без язика» Короленка [Короленко 1902, 1972], в якій порушується проблема адаптації переселенців в новому, часто байдужому, а то й ворожому до людини суспільному середовищі. Але складається враження, що ці два майстри слова, не знаючи один одного, в різний час, різні за манерами викладу думок не могли обійти таку актуальну в житті суспільства проблему. Її постійна присутність в житті людей простежується в усі епохи практикою трудової еміграції. Призвичаєння переселенця до багато в чому незвичної обстановки не втратило своєї злободенності і в ХХІ ст., у вік масових комунікацій і маніпулювання свідомістю, коли сотні тисяч шукачів кращої долі як в Польщі, так і в Україні виїжджають за межі своїх країн. І в цьому сенсі повість Чарнишевича «Долі пасербів» (1958), як і Короленка «Без язика» слугують, крім усього іншого, також і корисним інформаційним джерелом. Тому тематичне співвідношення повістей Короленка та Чарнишевича відкриває можливість краще осмислити глибину і значущість висвітленої вище проблеми пристосування людини до нових умов життя.

Проведений аналіз засвідчує, що Чарнишевич у своїх творах акцентує увагу на ідеї служіння Вітчизні, вірності загальнолюдським цінностям, на чистоті людських стосунків. Єдність вірності Вітчизні і вірності в особистому коханні становить міцний концептуальний каркас роману «Приберезінці», що акцептується синтезом громадського і персонального.

Як зазначає вже згадуваний літературознавець Вацлав Левандовський [Lewandowski 1996], твори Флоріана Чарнишевича за манерою викладу були дещо старомодними навіть для сучасного йому читача. А із сучасних позицій це певною мірою можна пояснити наслідуванням письменником стилей Крашевського, Сенкевича, Ожешко, які наполегливо утверджували кращі життєві ідеали. Для Чарнишевича вони слугували певним взірцем структурної побудови своїх творів. Зокрема, мова його творів вражає багатством лексики, в якій органічно поєднуються як оригінальні, так і архаїчні елементи. Це є польсько-білоруське пограниччя культур, релікт минувшини, який письменник старанно законсервував. Автор не вдається до стилізованої реконструкції наративного сегмента своїх повістей: мова персонажів, як і самого письменника, є віталістичною, оскільки спосіб екзистенції і звичаї прибережінців мають стійку тенденцію до збереження стабільності.

Топос творів письменника є обмеженим, він зосереджується у межиріччі Дніпра й Березини, а контекст подій, що тут розгортаються, не є широким. Це слід розуміти як суб'єктивізацію геополітичних реалій першої чверті ХХ ст. в локусі польсько-білоруського кресло-пограниччя.

Важливе місце в ієрархічному ранжуванні духовних цінностей прибережінців Чарнишевич відводить питанням віри, якою для мешканців ареалу є католицизм. Для останніх це ознака *polskości*, що постійно мотивує героїв повістей до діяльності. Особливо автор наголошує, що прибережінці, вважаючи католицизм єдино правильною вірою, водночас толерантно ставилися до представників інших вірувань, поважали їхні святині. Ці обставини слугували надійною основою уникнення міжконфесійних конфліктів, гарантували громадську злагоду.

Епопея Чарнишевича «Прибережінці» посідає в сучасній польській літературі виняткове місце з огляду на тематику, документальну цінність і мовну оригінальність. Беручи до уваги ту обставину, що він увійшов у літературу у віковому вимірі досить пізно і відразу великою формою, можна зрозуміти, чому

його індивідуальний стиль позначений аматорською стихійністю і порівняно невисоким рівнем письменницької вишуканості. Останнє об'єктивується напівімплікативним характером викладу матеріалу, коли акцент часто робиться лише на початковій стадії процесу. Така нерозвинена дескрипція є наслідком бажання письменника вмістити якомога більше подій в рамках оповіді.

Рецепція творів Флоріана Чарнишевича може скласти враження, що траєкторії перебігу подій в його творах стосуються лише польсько-білоруських Кресів. Це, звичайно, правда, але вона є неповною. У своїй повісті «Долі пасербів» письменник переконливо вимальовує картини непростого життя емігрантів-поляків в Аргентині, їхню відчайдушну боротьбу за виживання, проблеми інкорпорації у чужорідний етнос. Точність опису труднощів, з якими зустрічалися переселенці з Польщі, пояснюється власним життєвим досвідом самого письменника як емігранта-заробітчанина. Він особисто пізнав усі «принади» адаптації до нових умов аргентинської екзистенції: пошуки роботи, житла, виснажлива праця на скотобійні, духовний голод.

Ще одна риса творчого спадку Чарнишевича – культ *polskości* та католицизму. Рефреном майже в кожній главі кожного твору проглядається захоплення ідеальним Королівством Польським, що постає в його уяві як державне утворення, де панують соціальна справедливість і висока мораль. Воно є вітчизною для усіх народів, що населяють його терени без огляду на віросповідання, національність і мову. Тут панують необмежене право громадян на продукти власної праці, впевненість у завтрашньому дні, що наближає його мрії до таких у Томаса Мора в його «Утопії» [Мор 1988]. Такий рефрен, здавалось би, може навіювати образ Чарнишевича як апологета ксенофобії та крайнього націоналізму. Але викладене вище, на наш погляд, переконливо спростовує це припущення, оскільки основною ідеєю письменника є солідарність народів, свобода вибору державного устрою, співпраця в інтересах миру і добробуту, що підтверджується гуманною спрямованістю і високим духом усієї його творчості.

Привертає увагу ще й такий аспект творчості письменника. Літературна критика неодноразово наголошувала на певному традиціоналізмі та деякому консерватизмі форми викладу його повістей, написаних за взірцями реалістичних творів ХІХ ст. [Urbanowski 2017]. Місцями вони мають характер шляхетської гавенди, містять риси пригодницької і романтичної літератур, включають в себе ідилічні картини і відверту розмову з уявним читачем. Незважаючи на таку особливість творчої спадщини Чарнишевича, існують усі підстави розглядати його повісті у сукупності з романом як широке полотно життя прибережінського краю на тлі геополітичних потрясінь першого двадцятиліття ХХ ст.

Хоча в романі «Прибережінці» є багато пафосу, проте він запам'ятовується також і своїм гумором. Подекуди комічними видаються пригоди його героїв, що переодягалися в жіноче вбрання, шпигуючи за більшовиками. Гумор «Прибережінців» виступає як спосіб відображення дійсності у свідомості персонажів. Він не дивує читача, будучи підтвердженням самого буття людини, що об'єктивується в конкретній повсякденності.

Життєвий шлях і творча діяльність Флоріана Чарнишевича яскраво ілюструють той факт, як закладений в людині природою талант, помножений на сумлінну працю, можуть трансформуватися в непересічні культурні цінності, зайвий раз підтверджуючи істинність крилатого латинського вислову: *per aspera ad astra* – через тернії до зірок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lewandowski W., 1996, *Florian Czarnyszewicz (portret literacki)*, «Zeszyty naukowe wyższej szkoły pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne. Filologia Polska» z. 40 (17).
2. Bajków B., 2017, *Florian Czarnyszewicz: przyczynek do biografii*, «Arcana» nr 6 (138).
3. Maksimiuk D., 2015, *Listy Floriana Czarnyszewicza do Marii Czapskiej*, «Arcana» nr 5 (125).
4. Maksimiuk D., 2017, «*Spółecznik*» z Argentyny, «Arcana» nr 6 (138).

5. Kowalczyk A. St., 1990, *Końcówka. Floriana Czarnyszewicza pożegnanie z kresami*, «Tygodnik Powszechny» nr 25 (2139).
6. Pyzik S., 1965, *Wspomnienie*, «Głos Polski» (Buenos Aires) nr 39 (2998).
7. Danilewicz-Zielińska M., 1992, *Szkice o literaturze emigracyjnej*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
8. Wańkiewicz M., 1953, *Przedmowa*, w: F. Czarnyszewicz, *Wicik Żywica*, Buenos Aires.
9. Iphorski-Lenkiewicz W., 1942, [Recenzja], «Codzienny Kurier Polski» (Buenos Aires).
10. Wanatowicz L., 1952, [Recenzja], «Głos Polski» (Buenos Aires) nr 2332.
11. Mazurkiewicz R., 1952, [Recenzja], «Głos Polski» (Buenos Aires) nr 2332.
12. Oficjalski J., 1950, [Recenzja], «Bóg i Ojczyzna» (Buenos Aires).
13. Oficjalski J., 1950, [Recenzja], «Głos Polski» (Buenos Aires) nr 2184.
14. Короленко В. Г., 1902, 1972, *Без языка*, Москва.
15. Мор Т., 1988, *Утопія*, Київ.
16. Urbanowski M., 2017, *Posłowie*, w: F. Czarnyszewicz, *Nadberezyńcy*, Kraków.